

ՄՈՎՍԷՍԻ ՀԱՅՈՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԳՐԵԱԼ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻՔ ԹՂԹՈՅՆ ՏՐԱՊԵԶՈՆԻ ԱՌ ՀԱՏՈՒԱԾԵԱԼՆ ԳՐԻԳՈՐ ԵՐԷՑ*

Այլ ճշմարիտ վարդապետություն է ոչ միակողմանի դատելն:

Ասացուք և զազգիս մերոյ թիրությունն: Նախ՝ արտաքոյ եկեղեցւոյ զպաշտօնն կատարել, ապա զեկեղեցի և զառաջնորդութիւն ժառանգութեամբ ունել, զեկեղեցի վաճառել, զեկեղեցի Քրիստոսի դստեր բաժին տալ, ձեռնադրութիւն արծաթով առնել, նորակնքի և հիւանդի և մեռելի ձէթ ոչ օրհնել, ի տօնախմբութիւն հեղձ գտանել օրհնաց և առաջնորդաց անհնազանդ լինել, յազգապղծութիւն խոտորել, յերդումն և յիշոց յաճախել և այլս զոր դիցուք աստ:

ԲԱՆՔ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ԽՈՍՐՈՎՈՒ ԱՌ ՆՈՅՆ.

Տեղի աղօթից գիրք սուրբ զեկեղեցի մեզ ուսուցանէ, որ առանել լսելի լինիցին աղօթք, զի եթէ ի հնումն Սողոմոնի տաճարին Աստուծոյ գիրաքանչիւրոցն զհայցուածսն լնուլ և առնուլ յուսայ: Եւ Դաւիթ ինքն գլխովին ի տաճարին զլսել խնդրուածոցն իւրոց հայցէր. «Լոր Տէր ձայնի խնդրուածաց իմոց, յաղաչելիսն առ Քեզ, ի համբառնալ ձեռաց իմոց ի տաճար սուրբ քո»¹⁵: Եւ Եսայի ասէ. «Տես ի տաճարէ սրբոյ քումմէ և ի փառաց քոց»¹⁶: Եւ այն զի անդ սեղանն զանասնոց արիւնն մատուցանէր պատարագ, ապա ո՞րչափ գերակայ է օգտութիւնն որ ի նորումս ի տան Աստուծոյ զաղօթս մատուցանել առաջի նորա, յորոյ վերայ արիւնն անարատ Գառնն Աստուծոյ դնի պատարագ: Վասն այնորիկ և սուրբ կոչէ, զի սրբոյն Աստուծոյ է բնակարան և հրեշտակաց սրբոց բանակետդ, և արդարոց կատարելոց տեղի

* Ծարուակված «Էջմիածին» ամսագրի 1975 թվականի № Ա-ից:

¹⁵ Սաղմ. ԻԷ 2:

¹⁶ Եսայի ԿԳ. 15:

իջեալն՝ յերկնուստ յերկիր երթեկութեան: Քանզի ի սմա ամենայն ի բաց բարձեալ՝ լինի կրճիմն: Եւ երկիրս ընդունի գերկնայինսն, և երկնայինքն միանան ընդ երկրայինքս, և անջեցեալ սուրբքն ընդ հաւատացեալ կենդանիս, զի եթէ հաւատամք եթէ տուն Աստուծոյ և բնակարան է եկեղեցի, որպէս և ինքն իսկ ասաց: Եւ զի՞նչ է կաթողիկէն տիեզերական, զի ամենայն եկեղեցիք ուղղափառաց որ ընդ տիեզերս են, Մի են, Մի Քրիստոս յամենայն եկեղեցիս է, որ ըստ առաքելոցն հաւատոյ շինի, զոր և առաքելական կոչեմք: Որ զի թէ բաժանին ըստ տեղեաց, այլ ոչ թէ ըստ ժողովրդոց: Ջի ի ծագաց մինչև ի ծագս երկրի ուր և հասանիցէ ճշմարիտ հաւատացեալն յեկեղեցիս ուղղափառաց իւր եկեղեցի է, և ոչ որոշէ զնա ոչ աշխարհն և ոչ լեզուոյն օտարութիւն: Այլ ընդունի որպէս մայր ի գիրկս սաստիկ սիրով: Եւ այսպէս ամենայն ուրեք տիեզերական կոչի, վասն տիեզերաց հաւատացելոց զորունս բանալոյ և զգիրկս սփռելով: Եւ արդ տես քանիան զբարեացն ունի լինել առիթ: Երկնայնոցն՝ դարձեալ ասեմ, սա է տեղի հանդերձ երկնաւոր թագաւորան ազգակցաց մերոց սրբոց ի սմա: Ընդ մեզ է խառնումն ամենայն հաւատացելոց որ յամենայն երկրի սա է մայր: Մեղացն մերոց և մերոց անջեցելոցն աստուստ է քաւութիւն, նուիրաց և պատարագաց մերոց առաջի Աստուծոյ աստ լինի դրութիւն: Ի սմա զԱստուծոյ որդիանալն վերստին ծննդեամբն ստանամք: Ի սմա կերպարանիմք զանմահարար և զանապականագործ կերակուրն և որով ընդ Քրիստոսի միանամք: Սա է սանդուխք յերկրէ յերկինս վերելութեան: Եւ եթէ զխաչելութիւնն Քրիստոսի և զգերեզմանն բաղձամք տեսանել, աստ զփափաքն լնումք: Քանզի ուր պատարագի Քրիստոս, անդ է խաչելութիւնն, և ուր մարմինն սուրբ առանց մարդկային նորազոյցն ցուցանի, անդ է գերեզման նորին և ուր մեռելութիւնս մեր կենդանանայ, անդ հաւատամք կենդանութեան Որդոյն Աստուծոյ: Ջի թէ և մահու նշանակէ հացն և բաժակն, այլ կենդանի և կենդանարար է, զի ինքն ասաց. «Այս է հացն կենդանի, որ յերկնից իջեալ է»¹⁷: Բայց վայ ինձ և վայ այժմու ժամանակիս, որ ըստ մարգարէին կանխասացութեանն՝ օտարացաք ի մօրէս և յայս չափ պարգևէ զմեզ օտարացուցաք: Ջի թէ և

113ա այլ ինչ չունէաք յանցումն, այս միայն բաւա/կան էր մեղաւորս առնել զմեզ: Քանզի և աստանօր մարգարէս ոչ վասն այլ իրիք, այլ վասն ի հոգևոր մօրէս օտարանալոյ կոչեաց մեղաւորս. «Օտար եղեն, ասէ, մեղաւորք ի մօրէ խաբեցան յարգանդէ»¹⁸, այսինքն յաւազանէն: Քանզի վրիպին ի շնորհէ օտարացեալքն յեկեղեցոյ և ատեցեալ լինին իբրև զխորթս, վասն զնովստ արհամարհանացն: Եւ զի՞նչ է խօսեցան սուտ, զի ասեն. «Իբրև սիրելի են յարկք քո տէր զօրութեանց, ցանկայ և փափագէ անձն իմ ի գաւիթս քո»¹⁹: Եւ դարձեալ ասեն. «Զմի խնդրեցի ի Տեառնէ, և զսոյն աղաչեմ բնակել ինձ ի տան Տեառն զամենայն ատուրս կենաց իմոց»²⁰: Եւ դարձեալ՝ «Ուրախացայ ես որք ասէին ցիս ի տուն

* Ձեռագրում՝ երկնայնոցն:

** Ձեռագրում՝ ք:

¹⁷ Յովհ. Զ 50:

¹⁸ Սաղմ. ԾԷ 4:

¹⁹ Սաղմ. ԶԳ 1:

²⁰ Սաղմ. ԻԶ 4:

Տեսնոն երթիցոյք»²¹: Զայս, և որ սոցիւն նման ասեն և մեծապէս ստեն: Զի ախորժելի համարին յառաջիկայ ժողովել զժողովորդ Աստուծոյ, քան բնակել ի տուն նորա: Ո՞ր գործոյն և ողբումն գործելացն եկեղեցիք Աստուծոյ խրթնացեալ և ժողովորդք ի ևնցանէ քեցեալ: Ըստ կամաց ուր և լա ինքեանց հաշուեցին անդ, զեկեղեցոյ զփառսն տան և որ ևս դժնդակն, զի ոչ Աստուծոյ, այլ մարդկան զնորա նմանին պաշտոն: Զի առ աագս գեղիցն ի պաշտոն ժողովին, ոչ Աստուծոյ, այլ նոցա պաշտոն տանել, որպէս թէ գերագոյն նոքա քան զԱստուած իցեն: ԶԱստուծոյ տամբք զանց արարեալ, զնոցա տունսն նախամեծար ստանեն: Որոց ի դէպ էր ասել զտէրունական քանն. «Երթալք տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուածոյն Աստուծոյ»²²: Թէ որ ինչ աագացն անդ էր պատուոյ, զայն յառաջագոյն տարալք տունս, և դուք զպաշտոնն Աստուծոյ յԱստուծոյն պաշտեցէք տան մարգարէին հաւանեալ թէ՛ «Աստ օրհնեցէք ամենայն ծառայք Տեսնոն զՏէր»²³: Թէպէտ և թագաւոր էր, գիշերին երթեալ ի տուն Տեսնոն և այլոց ձայն տունալ հրամայէ, թէ ծառայ էք, ասէ, Տեսնոն, առ տէրն ձեր եկալք և ի տուն Տեսնոն ձերոյ: Եւ «մի պատճառէք գիշերաւ, այլ ի գիշերի համբարձէք զձեռս ձեր ի սրբութիւն և օրհնեցէք զՏէր»²⁴: Եթէ ծառայ էք Տեսնոն, մի ընդդիմանալք կոչման Տեսնոն ձերոյ, ապա թէ կոչէ և ոչ գալք, չէք նորա ծառայք: Մարգարէին կոչէ Աստուած և դու չանաս, ապա ուրեմն և պաշտոն կոչողին առ ի քէն չէ հաճելի: Թէ ունկնդրութիւն լա է քան զպատարագ ի վերայ ամենայն պատճառացս զոր ասացաք, վասն քարոզի բանի իմանալի է և այս: Զի բանս հայցեալս որ ասես զգալն ի սուրբ եկեղեցի, իմասցուք թէ չէր հնար առաջնորդացն յայլ տեղիս համարձակել ի պաշտոն միաբանութեան, բայց միայն ի սուրբ եկեղեցիս: Այստեղի բանք սրբոյն Խոսրովու:

Դիոնէսիոս Արիսպագացին գրէ. «Երախայիցն ձեթ օրհնել և օծանել և ապա մկրտել: Եւ ով իշխէ ասել, զի զմեզ ձաղակոծեն յառնել, և հոռոմ անուն կարդան ի վերայ մեր, և անիմաստք յոլով եպերեն զմեզ»: Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր հրամայէր. «Յերեսն սատանայի թքանել հրաժարելոցն: Զնոյն և Բագարատ արար, աշակերտն Պետրոսի առաքելոյն, և այժմ թէ յիշեմք՝ նորաձևութիւն կոչեն: Թողում ասել և զերիս փշումն ի նորակնքիսն*, զոր Գրիգոր Աստուածաբան ասէ ունել ի բանս իւր: Եւ առաքեալն Յակովբոս գրէ. «Հիւանդանայցէ՛ք՝ որ ի ձէնչ, կոչեցէ զերիցունս եկեղեցոյն և արասցեն աղօթս վասն նորա, օծցեն իւրով յանուն Տեսնոն և աղօթքն հաւատով ապրեցուցանէ զաշխատեալն և թէ մեղս ինչ իցէ գործեալ՝ թողցի նմա»²⁵: Յայտ արար թէ իցէ հիւանդութիւն որ ի մեղաց լինիցի և մեղաւորացն օծութիւնն ոչինչ օգուտ է, այլ մարմնական ցաւոցն: Իսկ մեղացն խոստովանութիւնն և ապաշխարութիւնն է բժշկութիւն:

Հայք զհիւանդն ոչ օծանեն և յոյնք զառողջ օծանեն:

²¹ Մաղմ. ԺԻԱ. 1:

²² Մաղմ. ԺԲ. 17:

²³ Մաղմ. ԺԼԳ. 1:

²⁴ Մաղմ. ԺԼԳ. 2:

* Զեռագրում՝ նորակնքիսն:

²⁵ Յակ. Ե. 14—15:

Երկրորդին զարտուղի են ճշմարտությանն, զի թե մարմնով առողջ է, ոչ ասէր թե կոչեացէ զերիցունս եկեղեցւոյն, այլ ինքն անձամբ գնայր յեկեղեցին և խոստովանէր զհոգւոյն հիւանդութիւնն, այլ յայտ է թե զմարմնոյ ասէ հիւանդութիւն և ոչ հոգւոյ: Վասն որոյ պարտ էր հայոց և լուսնաց զմարմնով հիւանդն օծանել ըստ Առաքելոյ, և հոգւով հիւանդացն խոստովանութեամբ և ապաշխարութեամբ տալ դէպ բժշկութեան: Զի ճշմարտութիւնն հաստատէր և զստութիւնն խափանէր, որպէս ի գալ լուսոյ հալածի խաար և անյայտ լինի որ է իրաւացի: Եւ վասն մեռելոցն օծութեան դարձեալ գրէ Դիոնէսիոս աշակերտ սուրբ առաքել 113ր լոյն Պօղոսի, զի պարտ է օծանել// խորհրդաբար: Զի որպէս ըմբիշ ոք նախ օծանեն և ապա ի մարտ պատերազմի դէմ ախոյանին հանեն, զի անըմբռնելի լիցի ի թշնամւոյն և տնել կարասցէ հարուածոցն: Ըստ այսմ օրինակի է առաջին օծութիւն քրիստոնէին առ աւագանան, զի ընդ սատանայի ի մարտ ելանէ քրիստոնէայն, զի պատրաստ լիցի և կազմ և յաղթել կարասցէ և զի մկրտութիւն աւագանին խաչակցութիւն է ընդ Քրիստոսի: Վասն որոյ զսուրբ միոռնն նախ խաչանիշ արկանէ քահանայն յաւագանն և ապա զմանուկն մկրտէ: Եւ երիս ընկղմումն մանկան ի ջուր աւագանին զմեռելութիւն Քրիստոսի և զերեքօրեայ թաղումն նշանակէ, ըստ երանելի առաքելոյն Պօղոսի որ ասէ. «Հին մարդն մեր խաչակից եղև նմա»²⁶ և «թե թաղեցաք ընդ նմին մկրտութեամբն ի մահ»²⁷: Դարձեալ զի յետ մարտին զմբիշն ի քաղանիս տանին և օծանեն ի հանգիստ և յուրախութիւն: Ընդ որս և զյաղթանակ մարտին ընկալեալ, զուարճացի պայծառապէս և անուն քաջութեանն կալ մնայ առ յապա: Սոյնպէս և ի ժամ վախճանին՝ լուսնան և օծանեն զգինուորն Քրիստոսի և դնեն ի քնարանի ի հանգիստ ակն ունելով բրաբիոնին վերնոյ ի միս անգամ զալստեանն Քրիստոսի, յորժամ իւրաքանչիւր ոք առնուցու վարձ ըստ վաստակոց ի բարի ի Տեառնէն:

Իսկ վասն Զատիկին ճրագալուցիւն՝ յերեկոյն շաքաթուն ասէ անտարանագիրն, որով յայտ է, թե խոր երեկոյ էր և չէ պարտ յարևի արձակել զպատարագն, այլ աստեղովք և ճրագով, որպէս անունն ճրագալուց է: Եւ յայսմիկ ո՞րպէս սուտ են լոյնք, զի պահք քարոզեն թեպէտ մինչ յերեկոյ պահեն: Սուտ են և հայք, զի յարևի լուծանեն, զի անցա լուծանել պարտ էր և սոցա պահել մինչև ցերեկոյ ըստ պատշաճի որպէս օրէն է: Եւ գիրք սուրբք վկայեն, որ են քանոն հաւատոյ և ոչ ըստ մարմնաշէտոյ կուտել վարդապետս և իւրաքանչիւր ախորժակաւ վարին անհնազանդութեամբ և անձնահաճութեամբ:

Այլն եկեղեցի Քրիստոսի արեանն է գին, որպէս երանելին Պօղոս գրէ. «Ոչ ապականացու արծաթեղինօք և ոսկեղինօք փրկեցայք, այլ պատուական արեամբն Քրիստոսի»²⁸: Եւ գիտել պարտ է, զի հոմանուն է կոչումն եկեղեցւոյ: Քանզի ասի՝ հաւատացեալ ժողովուրդ եկեղեցի յորջորջի հոմանունաբար, և ի քարանց և ի փայտից շինեալն՝ եկեղեցի: Եւ է սա ընդհանուր և բացարձակ անուն, և չէ պարտ փակել ընդ ումեք իշխանութեամբ և ոչ վաճառել և ոչ բաժին տալ դատեր և ոչ վարձուր դրան քահանայ պահել անսրժան քահանայի և ուտել զեկեղեցի: Այլ

²⁶ Հռոմ. Զ. 8:

²⁷ Հռոմ. Բ. 12, հմմտ. Կորնթ. Բ. 12:

²⁸ Ա. Պետրոս Ա. 18—19:

յորժամ ընկեացի ի քահանայութենէն, արտաքս ելցէ և եկեղեցւոյն թէ և ինքն անձամբ է շինեալ գեկեղեցին և կամ նախնիք իւր: Զի սրբութիւն սրբոց վայել է: Նոյնպէս և թէ ի հերձուածութիւն ոք անկանի, չէ արժան ունել գեկեղեցի, զի թէ որ գործով ապականի անարժան է սրբութեանցն, ո՞րչափ ևս առաւել որ ի հաւատն թերի գտանի: Եւ զի գրեալ իսկ է՝ զմեղս ժողովրդեանն կերիցէ քահանայն, և հանցաւոր քահանայ զմեղաւոր ի մեղս ոչ կարէ ունել: Զի երբ ինքն բարեխօսի կարօտ է, այլոց զիա՞րդ կարէ միջնորդ լինել, զոր օրինակ ջուր զխոտ ոչ այրէ, այլ անեցուցանէ և սնուցանէ, այսպէս և յանցաւոր քահանայ, ոչ միայն թէ ոչ քաւ զմեղս ժողովրդեանն, այլև առիթ լինի մեղաց և յորդորէ ի մեղս զժողովուրդն: Կոյր կուրի [ոչ կարէ] առաջնորդել. երկոքին անկանին ի խորիտրատ ստուգապէս, ըստ գրոց բանի: Վասն որոյ պարտ է քահանային հրով հոգւոյն նախ զինքն մաքրել և ապա զայլոցն ունել զմեղս և ծախել հրով Աստուածայնով*: Զի քահանայն մաքրող թարգմանի, զի մաքրեացէ զմեղս ժողովրդեանն սրբաւոր վարութ և մաքրափայլ աղօթիւք: Եւ ըստ այլ տեսութեան հայր սուր քահանայն զի հայրաքար խնամարկեացէ որդիացելոցն զնոցին պակասութիւնն ինքեան համարելով, և իբրև անձին հոգ տանելով, որպէս զի համարս տալոց է ընդ ամենեցուն առաջի Աստուծոյ: Յաղագս այսորիկ եկեղեցի Աստուծոյ ոչ է ունէք սեպհական ժառանգութիւն, այլ ճշմարիտ քահանայից, որք բարութ պաշտիցեն: Եւ զիտել պարտ է, զի զժողովուրդն քահանային պարտ է անուանել ով ճմարիտ իցէ և ոչ եկեղեցւոյ: Քրիս-

114ա տոնէի ոչ է օրէն զքրիստոնէ//ծառայ պահել կամ վաճառել, այլ իբրև գեղքայր սիրել և ընդունել, զի՞նչ տայցեն պատասխանի որք զանդամւըն Քրիստոսի դստեր բաժին տան կամ արծաթոյ վաճառեն, զի որպէս ասէ երանելի առաքեալն Պօղոս, Քրիստոս հարսնացոյց իւր գեկեղեցի և որպէս այրն և կինն մի մարմին է, այսպէս Քրիստոս և եկեղեցի մի է և յորժամ եկեղեցի վաճառի, Քրիստոս ընդ եկեղեցւոյն վաճառի: Եւ զո՞ր ներել թողութեան ունիցի որ զՔրիստոս վաճառէ, կամ դստերաց պոռո՞ք գտայ: Կամ կարէ՞ ասել այնպիսին, թէ քրիստոնէայ իցէ կամ քահանայ՝ եկեղեցավաճառ և աստուածավաճառ լինելով:

Ո՞ր դիցուք և զայնոսիկ, որք զսիմոնեան ախտն ախտանան, կուրութեամբ մտաց և ափշութեամբ սրտի, և որք զին առնուն զմեղս թողլով և կամ որք զհաւատս վաճառեն: Որպիսի՞ գեհեն զնոսա ոչ այրէ: Քրիստոս ձրի եթող զմեզ աշխարհի և դու զին առնուս և վաճառես զպարգևսն Աստուծոյ: ԶՀոգին բաշխեաց Տէրն առաքելոցն առանց կաշառոց ի վերնատանն: Եւ դու արծաթոյ վաճառես զճնորհս Հոգւոյն սրբոյ, «Որք ի Քրիստոս մկրտեցայք, զՔրիստոս զգեցայք»²⁹, ասէ անապոյս ընտրութեան Պօղոս, և Հոգին Սուրբ աներևութաբար ստուգապէս իջանէ ի ջուրս առաքանին և դու անզգամիս արծաթոյ վաճառել զՈրդի զՀոգին Սուրբ Աստուծոյ: «Առէք կերայք, ասաց Տէրն, այս է մարմին իմ»³⁰, և առաքեալ մաքրութեամբ ասէ մերձենալ և դու զի՞ն մարմնոյ և արեան Տեառն պահանջես: Եւ կարծես թէ չե՞ս Յուդա մատնի Քրիստոսի, կամ ի խաչահանուաց Տեառն: «Խոտեացին ընտրեալքն

* Ձեռագրում՝ Աստուածայնով:

** Ձեռագիրը անբնութեան, ցեցակիր է:

²⁹ Գաղատ. Գ. 27:

³⁰ Մատթ. ԻԶ. 12:

արծաթով»³¹ ասել մարգարէն, և գիրք սուրբք նգովեն գտուողն և զառադն արծաթոյն: Եւ դուք կոկեալ և փերեւտեալ պարեգոտիւք կամիք արդարանալ: Մի՞թէ դու ունիս իշխանութիւն զՀոգին տալոյ զի վաճառես զՀոգին: Կամ դու, որ առնուս զպարգևն Աստուծոյ և չես արծանի, յարծաթն ապաւինիս իբրև զՍիմոն մոգ և կախարդ: Թէպէտ և արծաթաւերն ոչ ասէ՝ արծաթ քո ընդ քեզ լիցի ի կորուստ վասն իւրոյ ախտին, այլ երկոքին ի միասին պատժիք: Նա զի վաճառեաց զՀոգին և դու զի զպարգևն Աստուծոյ համարիս ընչիւք ստանալ՝ երկոքին պատժապարտ գտանիցիք: Ոչ լուայք ի գրոց սրբոց, զի ասէ. «Ոչ որ զանձն ընծայեցուցանէ*, այլ զոր տէր ընծայեցուցանէ»³²: Մովսէս զԱհարոն եղբայր իւր ոչ իշխեաց համարձակեցուցանել ի քահանայութիւն, առանց Աստուծոյ հրամանին, և ոչ ինքն Ահարոն համարձակեցաւ մատչել մինչև ի Տեառնէ կոչեցաւ: «Վաղվաղակի յորոք վերայ ձեռն մի դնէր, Տիմոթեայ Պողոս պատուիրէ, և մի լինիր, ասէ, կցորդ մեղաց օտարաց»³³: Եւ դու առանց քննելոյ արծաթսիրութեան կալեալ ախտի մատնես զՀոգին Տեառն Աստուծոյ տալով յանարծանս: «Վասն որոյ գա, ասէ, բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ որոյցն անհնազանդից»³⁴, պատուիրանին Տեառն, որ է ահագին յոժ:

Այսոքիկ հաչոց թերութիւնք և որ սոցին գոն մնանք: Եւ երանի թէ գոյր հնար բժշկել զհիւանդութիւնս զայս: Զի շղուականք տիրեցին շնորհաց և որք թէատրոնից գոնէ արծան ոչ են աթոռոց, օրինադիրք և կալնուողք կարգեցան կրօնից: Զմծղուկս քամել և զողոսս կլանել³⁵ և զգերան առ շիղ ոչ փոխանակել, գործովք ապականեալք և հաւատովք ոչ յաւէտ փոյթ առ ճշմարտութիւնն ունել: Վասն որոյ Յուդայ և Սամարիայ միապէս մոլորեալ ոռկանի ախտի ծառայել, միայն առ միմեանս մեծաբանելով՝ Ես պաղոսեան, Ես ապաղոսեան և ոչ մի ով իւրք ի ճշմարտութեան ծառայեալք, ոչ ոք սիրով զօրացեալ, ոչ խոնարհութեամբ բարձրացեալ, ոչ հեզութեամբ պայծառացեալք, ոչ զմիմեանս լաւ քան զանձինս համարեալ, այլ անձնահաճ, ինքնահաճ, ինքնօրէն ամենեքեան, ինքնասահման, ինքնականոն, սիրեցաք զփառս մարդկան առաւել քան զփառս Աստուծոյ: Եւ փոխեցաք զհաւիտենականն ընդ առարէիս և զհանդերձեալ կենացն վայելսն ընդ աստեացս երազականի: Վասն որոյ գիրք սուրբ զմեզ յանդիմանեն և ի մարդկանէ եպերանս կրեմք և վայի եմք արծանի զի վասն մեր հայհոյի անունն Աստուծոյ:

Երանելի առաքեալն ըստ քաղաքաց քաղաքաց կարգեալ եպիսկոպոս և մի հրամայել լինել եպիսկոպոս և ոչ երկու: Եւ այժմ տեսանեմք վաղվադակի գլուղվս, զի վասն սիմոնեան ախտին և յողայեայն արծաթոյն զազգայինս իւրաքանչիւր կենդանութեամբ միոյն զմիւսն աւրընթեր կա-
 114բ ցուցանել և զգինս արեանն Քրիստոսի ինքեանց ժա//ռանգութիւն սեպհականել: Զայս յորո՞ց ազգէ ուսան ազգ քրիստոնէից, կամ յորո՞ց կալնուաց արհիմադրեցան կամ զո՞ր պատասխանատրութիւն ունին տալ Աստուծոյ: Հովիւք կարգեցան ի վերայ հօտին Քրիստոսի, և զանուն

³¹ Սաղմ. ԿԷ 31:

* Զնուագրում՝ ընծայեցուցանէ:

³² Բ. Կորնթ. Ժ 18:

³³ Ա. Տիմ. Ե 22:

³⁴ Ա. Տիմ. Ե 22:

³⁵ Մատթ. ԻԳ 24:

քաջ հովուին ժառանգեցին, որ զանձն իւր եղ ի վերայ հօտին, զորոյ պարտին զմեանութիւն յինքեանս բերել որք հովիւք կարգեցան բանատր հօտին Քրիստոսի: Իսկ նոքա զայսպիսի թողեալ պողոտայ և զշառափոյն ճշմարիտ հետեւման հետոց քաջ հովուին, զարտոյին զման նաւապարհ ըստ ձախողակի ընթացից: Փառամոլք և արծաթասէրք եղեալք, կաշառակերք* և թիրաղատք, ձիաքոյծք և անսուսապարարք, գինեւէրք և արբեցողք, հարեալ սիրտ զազահութեան, կրկնամեղք ըստ ներքին և արտաքին մարդոյն, առաջնորդելով ժողովրդեանն ոչ յարդարութիւն, այլ ի կորուստ և յապականութիւն, ի գայթակղութիւն և ի դատապարտութիւն: Ընդ որս առաւել հեշտացեալ ուսմիկ ժողովորդ, իբրև զվէմ զառիվայր հողովեալ, զանցուցանեն ի չարութիւն և ի ճշմարիտն կոչեցեալ դժուարին և հրաժարեն: Թէ զայլոց քրիստոնէից զողութիւնն որ ի մէջ բերէ և նախանձատր այնմ յորդորէ լինել զինքեանս սուրբ Գրիգորոյ հաւատովն ասեն և շատագով նմին քարոզեն: Ապա թէ զմերն որ ստիպէ պինդ ունել զբարի, և մի յայլոցն խոտորել հեշտութիւն և յանկարգութիւն, այնմ ընդդէմ բերել հակառակին ասելով՝ նոքա չեն միթէ քրիստոնէայք և աստուածապաշտք: Ուր նոցայն, ասեն, երթիցէ հոգի, եղիցի և մերս ընդ նոսին: Եւ զայն ոչ կարեն իմանալ թէ ոչ եղիցի այնպէս, այլ ի մէջ հեռանան և ընդ նոսին ոչ դասին, զի հաւոր յերամէ ելանէ, մոլորական շրջի, և քար որ ի կարգէն ուսունու, յայլում վայրի գտելի ոչ սունու, այնպիսի պարտ է իմանալ որք սակս մարմնոյ հեշտութեան ի փոփոխումն յօժարին, թէ ի մէջ հեռանան և ընդ այլ քրիստոնէայս ոչ դասին: Զի Աստուած պահանջէ ի մարդոյ զհաւատ, զոր յաւազանէն առեալ, թէպէտ մի Քրիստոս և մի Տէր և մի մկրտութիւն, այլ ըստ սահմանի լեզուին և գոյն զպահպանութիւն կարգին պահանջէ, զի թէ յառաքինութենէ յառաքինութիւն և զօրութենէ ի զօրութիւն փոփոխէր որ գոյր պատճառին չխօսից և տեղի բանի յառաջ բերելոյ հայթայթանա և կարծիս տալ մարդկան երկեղածութեան:

Իսկ եթէ վասն մարմնապաշտութեան և զմարմինս պարարելոյ և զորովայն խճողելոյ և աստուածուցանելոյ, զո՞ր պատասխանի ունին տալ առաջի մարդկան կամ Աստուծոյ: «Զի որ սերմանէ ի մարմին, ասէ առաքեալ, ի մարմնոյ անտի հնձէ զապականութիւն»³⁸: Եւ վասն այսորիկ պարտ է զարհուրել և դողալ, զի թէ խորհրդոց և բանից քննութիւն է, որպէս և է ճշմարիտ, ապա ո՞րչափ ևս առաւել գործով մեղուցելոց, որոյ սատիկ է պատիժ պատուհասին և մարդիկ թէ միմեանց մեղանչեն, վրէժխնդրութիւն է յԱստուծոյ: Ապա ո՞ր ներել թողութեան կայցէ յորժամ զօրէնս Աստուծոյ որ արհամարհէ և ընդդէմ Տեառն ընդվզեալ հակառակիցի: Ազգս հայոց առին ի յունաց զվիսութիւն և զլանդգնութիւն, ի Ֆրանկաց՝ զձկնակերութիւն յաւորս պահոց և զգինըմպութիւն, յասորոց՝ զանփոյթ առնել զխոստովանութենէ և զմկնանկ և զշանչազածի օրհնութիւն, զոմանց թողլով զպահոց պնդութիւն և զջերմ ի հաւատս լինել զկիսոց անփոյթ արարեալ զհնազանդութիւն եկեղեցոյ և եկեղեցականաց, զոմանց ոչ զմտաւ ածել զտօնասիրութիւն և զյորդումն աղօթից, զոր յամենայնէ ի բարոյ հեռացաք առնելով զօգոտն և զչարն սիրեցաք: Նա և զի՞նչ է պարտ ասել և զատելութիւն և զնախանձ և

* Ձեռագրում՝ կաշառակորք:

³⁸ Գաղատ. Զ 8:

զկայենի եղբայրսպանութիւն: Ոչ միայն զմարմին, այլ և զհոգի չարապէս նենգութիւն: Եւ թէ Նոյեան դարուն ջրհեղեղն ոչ ողողէ զմարմինս մեր, կամ սողոմական հոտ կիզէ, բնաւ ոչ ածեմք զմտաւ, թէ հեղեղ մեղաց զհոգիս մեր խորասուզէ և հոտ ցասման տոչորէ: «Որ հայի ի կին մարդ, ասաց տէրն, ցանկութեամբ, նոյն ժամայն սրտի շնացաւ»³⁷, և «որ բարկանայցէ տարապարտոց ի վերայ եղբօր, պարտաւոր լիցի զենեն հրոյն»³⁸: Եւ տեսցուք* թէ ո՞վ գտանի ազատ յայցսանէ և կամ ո՞վ պարծեսցի ունել սիրտ սուրբ առաջի Աստուծոյ, ըստ հրամանի գրոց արքոց:

Նաև զայցսանէ ոչ է պարտ զանց առնել, քանզի յերթն ատուրց զոր արար Աստուած, զատոյց ար մի յատուկ և սեպհական ինքեան, զի
 115ա պարապեսցեն մարդիկ//յամենայն հոգոց մարմնականաց և խոստովանութեամբ և ասպաշխարութեամբ արժանի լինին թողութեան մեղաց, և հաղորդութեան վարմնոյ և արեան Տեառն: Իսկ յայնմանէ բազմապատիկ ևս զրկէ բանասրկուն, և մեծամեծ չարեաց սրար զնոյնն պատճառ, քանզի յայնմ ատուր հնարեցաւ կարգեալ զվաճառաշահութիւն, յորում առաւել զայթագրին մարդիկ ի մեղս բազմապատիկս, ի սուտ ասել, ի զրկել, ի նենգել, յիշոցել, ի սուտ և յիրաւ երդնուլ, յարբեցութիւն, ի պողոնկութիւն, ի սպանութիւն, ի թատերս, ի խաղս, յաղանդատրութիւն ի ծաղրածութիւն, ի լրբութիւն և յայլ ամենայն չարիս: Քանզի քահանայն որ է զլուս ժողովրդեանն և հովիւ քանաւոր հօտին Քրիստոսի, փոխանակ այնմ որ առաւել քան զայլ ատուրսն պարտ էր յեկեղեցի դիմել, պատարագ մատուցանել, զհաղորդն փոխել, զոր չէ պարտ ըստ կանոնաց սուրբ հարցն՝ քան զուրթօրն յառաջ անցանել առանց փոխելոյ փրկական** հաղորդութեանն, այլ յամենայն կիրակէի նորոգել զժողովուրդն, խոստովանեցուցանել, և հաղորդել և պատուէր տալ յատուր կիրակէի առաւել զաղքատս կերակրել և զբանդեալս տեսանել և զօտարս ժողովել, զհիւրս սիրով ընդունել և զամենայն բարեգործութիւնս փութանակի կատարել, որով հաճի Աստուած և զխնդրուածսն կատարէ: Իսկ փոխանակ այսորիկ զի՞նչ գործէ քահանայն յատուր կիրակէի: Առաջի ժողովրդեանն անցեալ, առաջնորդէ ի կրպակատրսն և ի վաճառափողոցսն ի ստախօսութիւն, ի զրկանս, յարբեցութիւն և յամենայն մեղաց տեսակս, որովք առաւելապէս բարկացուցանեն զԱստուած և ի ցասումն շարժեն ի վերայ արարածոց: Եւ այս ամենայն և սոցին նմանս ի ծուլութենէ առաջնորդաց և յանփոյթ առնելոյ զկորուստ բազմացն: Զի յորժամ հովիւն զահաւիժի, հօտքն անտերունչք շրջին: Եւ երբ զօրաւարն ի կապանս ըմբոնի ի թշնամեաց, զօրքն ո՞րպիսի վշտօք ոչ տանջեցին և յանդունդս խորոց ընկղմիցին: Վասն այսորիկ եղև քահանայն, իբրև զմի ի ժողովրդեանն և ուսուցիչն իբրև զուսանողն և կամ ևս վատթարագոյն:

Նաև այլ քրիստոնեայ ոչ թէ ամենայնիւ ազատ են յայսմ պարսաւանաց, այլ ոմն այսպէս և ոմն այսպէս և նոքա գրեցեն ի ճշմարտէն: Եւ յոյնք աւելի ևս յայն սխալեն, զի գիտութեամբ մեղանչեն և ամբար-

³⁷ Մատթ. Ե. 28:

* Զեռագրում՝ տոսցուք:

³⁸ Մատթ. Ե. 22:

** Զեռագրում՝ փրկանակ:

տառանդությամբ ընդդեմ հակառակին ճշմարտությանն և զսուսքելականն ջրել ջանան զքանան և զոր գիտեն որ սուտ են, հնարին իրաւանայ:

Այլ դու զգոյշ լեր Գրիգորիէ, որ յայս աշխատանս զմեզ հարկեցեր, գոցե գթեցես, զի ամենայն բան երկին է ըստ մեծի աստուածաբանի և երկու շաղօք ընթանայ: Եւ այլ է վերին երեսնին, և այլ խորին միտք խորհրդոցն, յոր թէ ոչ ոք ստուգիւ հասցէ ի վերայ գայթազդի: Դարձեալ ասեն զգոյշ լեր:

Բազում ինչ կամէի գրել, այլ վասն անպարսպութեան ոչ զաւրեցի սակայն եռակի գրեմ՝ զգոյշ լեր, զի մի գայթակղեցիս:

